

Boekbesprekingen

Rupp, J.C.C., *Van oude en nieuwe universiteiten. De verdringing van Duitse door Amerikaanse invloeden op de wetenschapsbeoefening en het hoger onderwijs in Nederland, 1945-1995*

Den Haag: Sdu uitgevers, 1997, 462 pp.
ISBN 90 12 08506 3

Het lijvige werk van Jan Rupp is een product dat gerealiseerd is in het kader van het NWO Prioriteitsprogramma 'Nederlandse cultuur in Europese context'. De auteur richt zich op de ontwikkelingen in de wetenschapsbeoefening en het hoger onderwijs rond 1950. Dat 1950 als ijkpunt wordt gekozen, behoeft nauwelijks toelichting. Nederland bevindt zich na de Tweede Wereldoorlog in een fase van wederopbouw, waarin naast de eigen karakteristieke invloeden (consensuspolitiek) ook internationale invloeden (Marshallplan, europeanisering) een rol spelen. Voldoende legitimatie om die ontwikkelingen in het hoger onderwijs – vanuit historisch-sociologisch perspectief – nader te onderzoeken.

De werkhypothese voor de studie is dat de wetenschappelijke oriëntatie op het Duitse *Bildungsidee* (Von Humboldt) in de naoorlogse periode plaats heeft gemaakt voor een gerichtheid op de Amerikaanse universitaire cultuur. Twee stellingen vormen de leidraad voor het verdere onderzoek. De eerste luidt dat de veranderingen in het Nederlandse hoger onderwijs zijn bewerkstelligd door de opkomst van nieuwe wetenschapsgebieden, die de academische cultuur van de natuurwetenschappen en van de letteren en de geschiedwetenschappen bezig is te overvleugelen. De tweede stelling luidt dat de verschuivingen in de wetenschappelijke oriëntatie de veranderin-

gen in de plaats van Nederland in de wereldpolitiek (vooral op het terrein van vrede en veiligheid) volgen.

In het tweede hoofdstuk worden macrosociologische indicatoren gezocht voor verschuivingen in de wetenschappelijke oriëntatie in de periode 1890-1990. Indicatoren als het land van herkomst van studieboeken, het land van herkomst van academici die een eredoctoraat hebben ontvangen en het land van herkomst van nieuwe buitenlandse leden van de KNAW geven aan dat de Nederlandse wetenschappelijke wereld voor de Tweede Wereldoorlog gericht was op Europa (na een gerichtheid op Duitsland in de periode tot 1890) en daarna op Europa en de Verenigde Staten, met vooral een belangrijke rol voor Engeland en de Verenigde Staten. Bij de algemene trend past de kanttekening dat er grote verschillen tussen de wetenschapsgebieden zijn: in het algemeen hebben de nieuwere wetenschapsgebieden (sociale wetenschappen, economie, techniek) de cultuuromslag eerder doorgeemaakt dan de oudere (natuurwetenschappen, medicijnen). De macrosociologische verkenning ondersteunt in grote lijnen de stellingen van de auteur.

In de volgende hoofdstukken wordt nader ingegaan op deelaspecten van de ontwikkeling van een Europese oriëntering naar een Angelsaksische. In hoofdstuk drie wordt ingegaan op de receptie van het Duitse *Bildungsideaal* in Nederland en de Verenigde Staten in de tweede helft van de negentiende eeuw. In de hoofdstukken vier tot en met tien vormt de strijd tussen de oudere en opkomende wetenschapsgebieden na de Tweede Wereldoorlog de rode draad. Thema's die in de hoofdstukken besproken worden zijn onder andere de discussie over de reorganisatie van het wetenschappelijk onderwijs (de staatscommissie en haar rapport uit 1949), het wetenschappelijke uitwisselingsprogramma Fulbright als vorm van Amerikaanse culturele diplomatie en de inspanningen van de Nederlandse overheid op het terrein van internationalisering. In hoofdstuk elf en twaalf wordt nader inge-

gaan op de ontwikkeling van elitair naar massaal hoger onderwijs in de Verenigde Staten en Nederland. In de nabeschuiving kijkt de auteur terug op de stellingen van het eerste hoofdstuk en waagt hij zich aan enkele bespiegelingen over de toekomst van het Nederlandse hoger onderwijs.

Over het algemeen is het boek zeer leeswaardig, deels door de prettige stijl van schrijven en deels door de aanvullende of zelfs vernieuwende inzichten (de twee visies – het seculiere en het religieuze vertoog – op de noodzakelijk geachte hervormingen na de Tweede Wereldoorlog) die de auteur biedt op reeds eerder onderzochte fenomenen (de lange weg naar de invoering van de tweefasenstructuur). De lezer wordt zo nu en dan overvallen door de veelheid aan feitenmateriaal, maar het moet gezegd worden dat de overgrote meerderheid hiervan past binnen de thema's die de schrijver aansnijdt. Rupp weet de geponeerde stellingen op indrukwekkende wijze zowel door de macro-sociologische exercitie als door de analyse op deelaspecten te ondersteunen.

De hoofdstukken over het 'verre' verleden – pakweg tot de jaren zestig – zijn mijns inziens de sterkste. Ik heb slechts een klein probleem met het gemak waarmee Rupp een alternatieve verklaring van de geconstateerde ontwikkelingen (gebaseerd op het werk van Wallerstein, die stelt dat economische betrekkingen een centrale rol spelen bij het volgen van een bepaalde wetenschappelijke strategie) afdoet door aan de hand van één enkele indicator (opgenomen in een tabel in de bijlage) te laten zien dat Duitsland Nederlands belangrijkste handelspartner is geweest in bijna de gehele twintigste eeuw.

Een kritischer houding is noodzakelijk ten opzichte van Rups interpretatie van meer recente ontwikkelingen. Hoewel er veel voor te zeggen valt dat elementen van de Nederlandse hogeronderwijsstructuur ontleend zijn aan het Amerikaanse systeem (de twee fasen in het universitair onderwijs zijn geïnspireerd op het model van de *research university*, de onderzoeksschool is geënt op

de *graduate school*), moet in de eerste plaats de eigen dynamiek van de beleidsontwikkeling in Nederland niet veronachtzaamd worden. Foppen heeft in zijn proefschrift Gistend beleid de rol benadrukt van een aantal 'typisch Nederlandse' elementen die de huidige structuur in belangrijke mate hebben bepaald: het probleem van de lange studieduur als aanleiding, het mislukken van de herstructurering van Van Kemnade, de invloed van bezuinigingen op de ontwikkeling van de tweede fase, enzovoort. Waar onderzoekscholen geënt zijn op graduate schools, zijn het veelal inter-universitaire karakter en het onderzoeks-programmatische aspect niet terug te voeren op het Amerikaanse model en moeten andere verklaringen gezocht worden (zie bijvoorbeeld het recente proefschrift van Bartelse: *Concentrating the minds*). In de tweede plaats verdienen Europese ontwikkelingen meer aandacht. De groeiende internationalisering en verwante ontwikkelingen (kwaliteitszorg, sturingsfilosofie, diploma-erkenning, enzovoort.) hebben ontegenzeggelijk een invloed gehad op de Nederlandse (en andere nationale) structuren en processen. In deze context vallen dan ook kleine foutjes op: het studieprogramma van een particuliere instelling hoeft niet te voldoen aan VSNU-voorwaarden (p. 286-287) en in Nederland worden wel degelijk rangordes gepubliceerd (p. 317). In het laatste hoofdstuk wordt een aantal bespiegelingen niet onderbouwd: waarom zouden bijvoorbeeld de KNAW en NWO een coördinerende rol moeten spelen in het behoud van Nederlands semi-perifere wetenschappelijke positie?

Ondanks deze kritische opmerkingen (die vooral details in de laatste hoofdstukken betreffen), blijft overeind staan dat het boek een welkome aanvulling is op de geschiedschrijving over en de sociologische analyse van het Nederlandse hoger onderwijs.

Jeroen Huisman